

برنامه ریزی درسی و فرایند تهیه و تولید کتاب درسی (۳)

اصول حاکم بر برنامه‌ی درسی

حسین الوندی

دارای نیروی خداداد کنجکاوی است - نیرویی که هر لحظه او را به یافتن دانشی تازه و پاسخی برای پرسش‌های بی‌شمار می‌کشاند - و از سوی دیگر، این دانش آموز باید برای زندگی در دنیای فردا که دنیای علم و تکنولوژی است، آماده شود. درس علوم تجربی که یکی از دروس اصلی دوره‌ی راهنمایی تحصیلی است، به نوبه‌ی خود باید بتواند به هر دو هدف یاد شده دست یابد. در این درس، محتوا و روش باید به گونه‌ای طراحی شود که از یک سو، به نیازهای فطری دانش‌آموزان در زمینه‌ی شناخت محیط پاسخ گوید و به آنان در پی بردن به شگفتی‌های جهان خلقت کمک کند و معرفت آنان را نسبت به خالق جهان افزایش دهد و از سوی دیگر، آنان را با دانش و بینش مورد نیاز زندگی حال و آینده آشنا سازد (...)

در برنامه‌ی درسی علوم تجربی در دوره‌ی راهنمایی تحصیلی، توضیحات بیش‌تری درباره‌ی ساختار و ویژگی‌های ماده‌ی درسی آمده است که از ذکر همه‌ی آن‌ها در این جا صرف نظر شده است. باید یادآور شد که در بسیاری از کشورها، پاسخ به پرسش‌هایی که در ابتدا ذکر شدند، در «برنامه‌ی درسی ملی» داده شده است و ضرورتی ندارد که کارشناسان و تولیدکنندگان برنامه‌های درسی، مجدداً آن‌ها را توضیح دهند. در کشور ما نیز در جدول دروس که از مصوبات شورای عالی آموزش و پرورش است، جایگاه همه‌ی درس‌ها و مدت زمان تدریس آن‌ها در برنامه‌ی کلی دوره توضیح داده شده است.

اصول حاکم بر برنامه‌ی درسی

اصول حاکم بر برنامه‌ی درسی، مجموعه‌ای از ضوابط و معیارهای مربوط به انتخاب رویکرد، اهداف، انتخاب و سازمان‌دهی محتوا، سازمان‌دهی تجربیات یادگیری و انتخاب شیوه‌های مناسب ارزش‌یابی و موارد ضروری دیگر است. اصول برگرفته از ساختار رشته و ماده‌ی درسی، فلسفه‌ی تربیتی، روان‌شناسی یاددهی - یادگیری و مبانی برنامه‌ی درسی است. به عبارت دیگر، اصول به مثابه استانداردها و یا باید و نبایدهایی است که به برنامه‌ی درسی

فلسفه‌ی وجودی، ماهیت و ساختار ماده‌ی درسی

این قسمت از برنامه‌ی درسی، به معرفی ساختار ماده‌ی درسی و جایگاه آن در نظام برنامه‌ریزی درسی اختصاص دارد. در این بخش اهمیت ماده‌ی درسی، ضرورت و سهم آن در آموزش دانش‌آموزان طرح می‌شود. به این ترتیب، در فلسفه‌ی وجودی ماده‌ی درسی، باید به پرسش‌هایی مشابه سؤالات زیر پاسخ داده شود:

۱. ساختار ماده‌ی درسی چیست؟
۲. آموزش این ماده‌ی درسی چه نیازهایی را از دانش‌آموزان برطرف می‌کند؟
۳. جایگاه ماده‌ی درسی در برنامه‌ی درسی دوره‌ی تحصیلی کجاست؟
۴. تحقق کدام گروه از اهداف آموزش و پرورش به عهده‌ی این برنامه‌ی درسی است؟

مثلاً در برنامه‌ی درسی علوم تجربی دوره‌ی راهنمایی، درباره‌ی فلسفه‌ی وجودی، ماهیت و ساختار ماده‌ی درسی آمده است:

«بخشی از دانش امروز بشر که حاصل مطالعه و جست‌وجوی او در جهت شناخت جهان مادی و نظام‌ها و قوانین آن است، علوم تجربی نامیده می‌شود. بشر برای کشف و شناخت جهان مادی، عمدتاً از ابزارهای حسی خود استفاده می‌کند. به همین دلیل، نقش تجربه در این حوزه بسیار اساسی و تکیه بر آن بسیار ضروری است. بر این اساس، انسان برای توسعه و تقویت حوزه‌ی عمل حواس خود، به ساخت دستگاه‌های گوناگون و دقیق دست‌زده است. ساخت و تولید ابزارهای گوناگون، توانایی انسان را برای کشف رازهای جهان طبیعت بالا می‌برد و زندگی او را متحول می‌سازد. استفاده از دستاوردهای علم و تکنولوژی در بعضی جهات، رفاه نسبی را به همراه می‌آورد و به انسان کمک می‌کند تا آنچه را در گذشته با رنج و سختی و صرف وقت زیاد انجام می‌داده است، بسیار راحت‌تر و سریع‌تر انجام دهد. دانش‌آموزی که به مدرسه وارد می‌شود، از یک سو

اشاره

در دو شماره‌ی قبل مجله، عمل تغییر برنامه‌های درسی، مؤلفه‌های برنامه‌ی درسی و اولین گام در تولید برنامه‌ی درسی، یعنی پژوهش و نیازسنجی، توضیح داده شد. آنچه در ادامه می‌آید، شرح مؤلفه‌های اصلی یک برنامه‌ی درسی است. یادآور می‌شود که مؤلفه‌های برنامه‌ی درسی در سه بخش مبانی، عناصر و مؤلفه‌ها و توصیه‌های اجرایی مطرح می‌شوند. از بخش اول ضرورت‌ها و دلایل تغییر برنامه‌ی درسی در اولین شماره توضیح داده شده است. در این شماره، در ادامه‌ی بخش اول، فلسفه‌ی وجودی، ماهیت و ساختار ماده‌ی درسی و اصول حاکم بر برنامه‌ی درسی و در شماره‌ی آینده، رویکردها و جهت‌گیری‌های برنامه‌ی درسی را توضیح خواهیم داد.

مهارت‌ها و نگرش‌های ضروری: دانستنی‌ها، شامل یادگیری اصول و قوانین بنیادی فیزیک، شیمی، زیست‌شناسی و زمین‌شناسی؛ مهارت‌ها، شامل مشاهده‌کردن، اندازه‌گیری، جمع‌آوری اطلاعات، تفسیر یافته و فرضیه‌سازی؛ نگرش‌ها، شامل ایجاد حس کنجکاوی و تمایل به پرسیدن، ترغیب دانش‌آموزان در به‌کارگیری مهارت‌های طراحی تحقیق، ایجاد روحیه‌ی اعتمادبه‌نفس در دانش‌آموزان، و ایجاد روحیه‌ی همکاری در آنان.

ب در انتخاب محتوا

- محتوایی که برای آموزش انتخاب می‌شود، باید:
۱. با زندگی روزمره‌ی دانش‌آموزان مرتبط باشد.
 ۲. در جهت برآوردن نیازهای فردی و اجتماعی دانش‌آموزان باشد.
 ۳. در جهت ارتقای سطح سواد دانش‌آموزان در زمینه‌ی علم و فناوری باشد.
 ۴. حاوی دانش پایه‌ی لازم برای دانش‌آموزان باشد.
- و ...

ج در تدوین کتاب‌های درسی

- در تألیف کتاب‌های درسی باید:
۱. تا حد امکان موضوع‌های انتزاعی را کاهش داد و مطالب را متناسب با سن دانش‌آموزان تنظیم کرد.
 ۲. به ساختار دانش الزاماً مقید نبود و در صورت ضرورت و مفید بودن، تقدم و تأخر برهم زده شود.
 ۳. مطالب تا حد امکان به صورت تلفیقی بیان شوند.
 ۴. عکس‌ها و تصاویر تاجایی که ممکن است، ایرانی باشند.
- و ...

زیرنویس:

۱. راهنمای برنامه‌ی درسی علوم تجربی دوره‌ی راهنمایی، تهیه شده توسط گروه علوم تجربی دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی. سال ۱۳۷۶.

۱۹

دوره‌ی ۱۲
شماره‌ی ۳
آذر ۸۶

جهت می‌دهد و شیوه‌ها و راهبردهای آن را مشخص می‌سازد.

اصول حاکم بر برنامه‌های درسی، ممکن است به صورت کلی بر تولید همه‌ی برنامه‌های درسی سایه بیندازد و یا اصولی برای تولید برنامه‌های درسی برای یک دوره‌ی تحصیلی، مثلاً دوره‌ی راهنمایی و یا مثلاً اصول کلی برای تولید یک برنامه‌ی درسی باشد. بدیهی است، اصول کلی حاکم بر تولید برنامه‌ی درسی خاصی، باید از اصول سطوح بالاتر تبعیت کند.

سطح اول و دوم اصول حاکم بر تولید برنامه‌های درسی، معمولاً در برنامه‌ی درسی ملی و یا برنامه‌ی درسی دوره‌ی تحصیلی، و سطح سوم، در برنامه‌ی درسی یک ماده‌ی درسی شکل می‌گیرند. مثلاً توجه به وحدانیت و عبودیت خداوند به عنوان یک اصل مهم اسلامی و اعتقادی باید در تولید تمام برنامه‌های درسی مورد توجه قرار گیرد و یا ویژگی‌های سنی و ذهنی دانش‌آموزان در دوره‌ی راهنمایی، از جمله اصولی است که در برنامه‌های درسی دوره‌ی راهنمایی باید در نظر گرفته شود. یا تولید برنامه‌های درسی با توجه به نیازهای فردی و اجتماعی دانش‌آموزان در دوره‌ی راهنمایی را می‌توان اصل دیگری برای تولید برنامه‌ی درسی در این دوره به‌شمار آورد.

اصول حاکم بر برنامه‌های درسی، دارای طبقه‌بندی است؛ مثلاً اصول مربوط به تربیت دینی و اعتقادی، اصول مربوط به تربیت اخلاقی، اصول مربوط به تربیت علمی و عقلانی، اصول مربوط به تربیت عاطفی، اصول مربوط به تربیت اجتماعی، اصول مربوط به تربیت جسمانی و بهداشتی، اصول مربوط به تربیت فرهنگی و ارتباطی و ... در برنامه‌های درسی که برای یک موضوع درسی در یک دوره‌ی تحصیلی تهیه می‌شوند نیز اصول دارای طبقه‌بندی‌اند. برای مثال، اصول زیرملاک‌هایی برای تولید برنامه‌ی درسی علوم تجربی در دوره‌ی راهنمایی هستند:

الف در تدوین و تبیین اهداف

توجه به سه حیطه‌ی اصلی و اساسی دانستنی‌ها،